

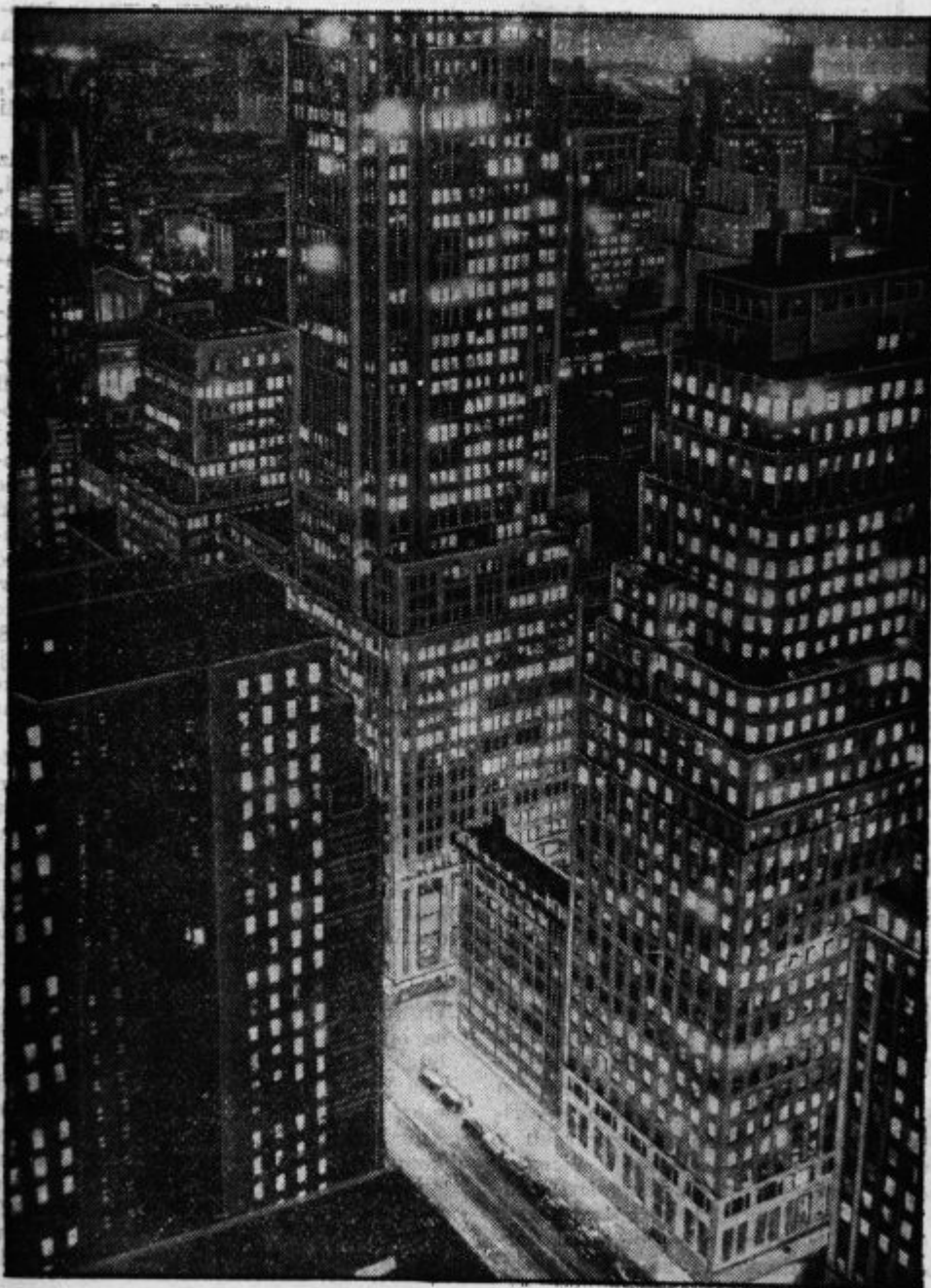
ŽIVLJENJE IN SVET

TEDENSKA REVIJA — PRILOGA PONEDELJSKEGA JUTRA

ŠT. 14.

V LJUBLJANI, 3. OKTOBRA 1936.

KNJIGA 20

NOC NAD NEW YORKOM

B E L I H R V A T I

ANDREJ SAVLI

N A D A L J E V A N J E

Hrvatski doseljenci, katerih številno ceni Adolf Mohl, ki se je prvi bavil z zgodovino hrvatske kolonizacije v Gradišču, na 100.000, Ujević pa na 60.000, so pomnožili v prvi vrsti prebivalstvo manjših nemških in madžarskih vasi. Deloma so si zgradili tudi popolnoma nove vasi. V vaseh, kjer so se naselili v manjšini, so se polagoma ponemčili ali pomadžarili. Le še hrvatski priimki v sosednih nemških in madžarskih vaseh pričajo, da so bivali v njih nekda tudi Hrvati. Nasprotno pa so se pohrvatili Nemci in Madžari v tistih vaseh, kjer so bili v manjšini. Zaradi tega zgoraj omenjene Ujevićeve ugotovitve, da so se izgubili Hrvati v Gradišču približno v 100 krajih, ni vzeti za znak hrvatske neodpornosti in za enostransko narodno izgubo, marveč le kot nujen proces jezikovnega pretakanja, ki ga je dooločalo predvsem razmerje hrvatskega, nemškega ali madžarskega prebivalstva te ali one vasi. Dejstvo je, da je bila pri Belih Hrvatih narodna individualnost tako izrazita in njih odpornost tako izredno velika, da so se ohranili v kaj malo rožnatih okolištinah vse do danes, ko je preteklo od njihove preselitve že 400 let, in so z lahkoto absorbirali celo prejšnje tuje prebivalstvo v sedanjih hrvatskih vaseh. Ze Čaplovič ve povedati v svojem opisu Belih Hrvatov (Johann Čaplovič: Croaten und Wenden in Ungarn, Bratislava 1828), da si ne pustijo izriniti hrvatskega jezika iz cerkve, kako zelo dajo na svojo narodno nošo in običaje, da se noče Hrvatice naučiti nemškega jezika, niti če pride kot nevesta v popolnoma nemško hišo, marveč da se mora ta njej na ljubo učiti hrvaščine.

Jezik Belih Hrvatov ni docela skladen z današnjo književno hrvaščino. Sodbeni belohrvatski pisatelji ji ga polagoma približujejo. V mnogočem sliči slovenščini, kateri je sorodnejši nego današnja književna hrvaščina. V glavnem govorijo v južnem delu Gradišča štokavsko, v severnem pa čakovsko narečje. Sicer se tudi ta razdelitev ne da posplošiti. Jezikovna diferenciacija je zelo izrazita in daje slutiti, iz katerih predelov svoje prvotne južne domovine so prišli prebi-

valci poedinih hrvatskih vasi v Gradišču.

Posebno pozornost zasluzi belohrvatska književnost, ki je poleg narodnega duhovništva v največji meri pripomogla, da so se Hrvati obdržali v svojih izpostavljenih položajih. Poleg dragocenega narodnega ali tradicionalnega slovstva, narodnih pesmi, ki jih imenujejo »jačke«, bajk in pripovedk je bogata in živa tudi pisana hrvatska beseda v Gradišču.

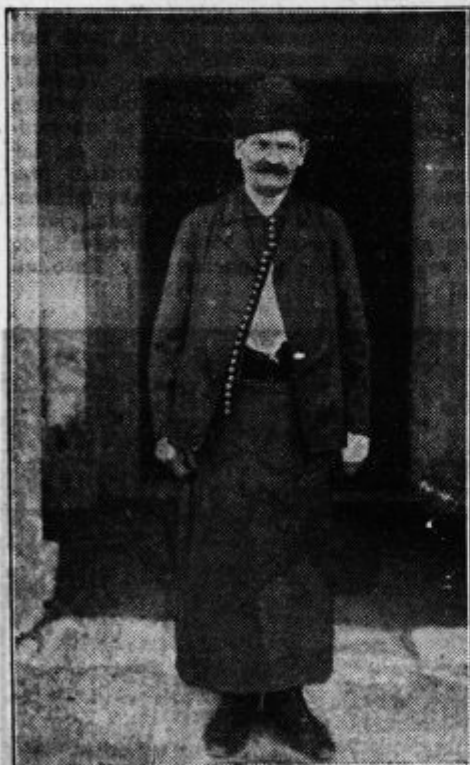
S hrvatskimi naseljenci so prišli iz njihove južne domovine tudi duhovniki, ki so prinesli s seboj glagoljske knjige. Omenjajo se Žiga Vartolović, Mikula Goglečić, Juraj Soković in Juraj Vičlović. Kmalu po naselitvi beležijo vizitatorji nekaterih župnij v Gradišču uporabo slovenske liturgije. Pozneje je slovansko glagoljsko bogoslužje zamrlo gotovo na pritisk cerkvene oblasti, pa tudi zaradi tega, ker so stari duhovniki glagoljši izumrli, novi duhovniški naraščaj pa je prišel že iz bližnjih semenišč. Vendar misel na hrvatsko knjigo s tem še ni zamrla. Oživili so jo reformatorji, ki so prinesli iz Tubinga svoj hrvatski katekizem tudi sem gori. Reformacije med Belimi Hrvati ni imela večjih uspehov, vendar je obudila v življenje hrvatsko katoliško književnost. Že v 17. in 18. stoletju sestavljajo cerkveni pisci, največ frančiškani dovolj pridno hrvatske molitvenike, nabožne knjige in cerkvene pesmi.

Prvi pisatelj večjega stila pa je šele Jože Ficko (1772—1843), nekak belohrvatski Štefan Küzmič, ki je napisal »Kratek pregled Starega in Novega Zakona« in »Razlaganje velikega Katekizmuša«. Le-ta in pa tudi val hrvatskega kulturnega in narodnega preporoda je obudil lepo vrsto belohrvatskih književnikov in javnih delavcev, ki so sredi druge polovice preteklega stoletja zavrgli madžarski pravopis in črkopis ter se oprijeli hrvatskega. Kako bučna je bila njihova inteligenca že v prvi polovici prejšnjega stoletja, nam kaže primer, da je imel neki Stevo Soldatić, »Hir iz šopronjske stolice«, stike s Stanikom Vrazom, za katerega je nabiral prekmurske narodne pesmi (Prim. dr. Štrekijeve Slovenske nar. pesmi: 349, 1848, 2117). V Gradišču je nabiral narodne pesmi Miha Naković. Nabožno in

tudi že posvetno pripoved in pesem so gojili Ivan Mušković, Gašpar Glavanić, Ivan Briaković, Mate Karall in Ivan Cuković.

Najbolj uvaževan pesnik je Mate Miloradić t. j. Martin Meršić starejši, ki je v pravem pomenu besede buditelj Belih Hrvatov. Že l. 1903. je začel urejati »Kalendar sv. Familije« na njegovo pobudo so se osnovala »Naše novine«, ki so izhajale od l. 1910—1920. L. 1933. je izdal zbirko svojih pesmi. Pesem in prozo piše tudi Ivan Blažević. Med najboljšimi belohrvatskimi pripovedniki je gotovo Ignac Horvat, predsednik Hrvatskega kulturnega društva za Grafišče, ki je objavil svoje črnce iz ljudskega življenja v knjigah »Veliki in mali« ter »Gradiščanke«.

Ljudske igre pišejo dr. Ivan Jagšić, Toma Beđenik in Adalbert Kuzmić, glasbo goji Ivan Vuković, glasbo in zgo-

HRVATSKI KMET

dovino Martin Meršić mlajši, slikarstvo zastopa akad. slikar Rolf Klausus.

Mimo teh štejejo Beli Hrvati še mnogo drugih piscev cerkvenih, pripovednih, šolskih in drugih knjig ter javnih delavcev, ki sodelujejo pri ljudskem kole-

darju »Naša domovina«, »Hrvatskih novinah«, »Katoliškem ljudskem savez« in »Malih crkvenih in šolskih novinah«. Kot političen voditelj Belih Hrvatov nastopa dr. Lovre Karall.

HRVATICE na »spravišču«
V ŽELEZNEM (Eisenstadt)

Politični položaj gradiščanskih Hrvatov je po svetovni vojni še dokaj ugoden. Slej ko prej tvorijo tudi danes še zid med Nemci in Madžari. Ob ločitvi Avstrije od Madžarske so mirovne pogodbe po propadu češkega projekta o koridorju med Češkoslovaško in Jugoslavijo prisodile večji del Belih Hrvatov Avstriji. Ta pa se dobro zaveda, da si je prisvojila te slovanske drobce ob veliki skomini in poželjivosti Budimpešte. Da bi izpodrezala korenine madžarskim aspiracijam v Gradišču, si hoče pridobiti naklonjenost Belih Hrvatov, ki jim v primeri z Madžari pred vojno pušča precejšnjo svobodo v kulturnem in političnem pogledu. Imajo lepo razvito hrvatsko osnovno šolstvo, tudi v srednjih šolah, ki jih obiskujejo Beli Hrvati, se poučuje hrvatski jezik kot predmet.

Politični položaj Belih Hrvatov je v tesni zvezi z njihovim zemljepisnim položajem, torej položaj člana, ki sklepa na eni strani severne in južne Slovane,

na drugi strani pa veže nemški in madžarski svet. Ta okolnost mora nujno inmeti na bodočnost Hrvatov v Gradišču odločilen vpliv.

Nas Slovence Beli Hrvati še prav posebno zanimajo, ker smo jim sosedje (Glej karto na str. 195). Ob Rabi si stojimo nasproti v razdalji komaj nekaj kilometrov. Zanimivo je vprašanje, koliki in kakšni so bili stiki med nami in njimi? Kakih prav zavestnih in smotrenih stikov prav za prav ni bilo, vendar pa nismo ostali popolnoma brez njih. Že Trubarjevo in Dalmatinovo slovstveno delo je odmevalo tudi v Gradišču, kjer je deloval Štefan Konzul Istranin. Martin Meršič ml. navaja v knjigi »Povest katoličanske crkve«, da hranijo v knjižnici protestantskega liceja v Šopronju hrvatski »Katehismus«, tiskan l. 1564. v Tubingu, ki da sta ga napisala dva reformatorja. z juga: »Anton (?) Dalmatin in Štefan Konzul Istranin.«

V ostalem bi bilo prav zanimivo primerjati odnose med starejšim prekmurskim in belohrvatskim slovstvom. Toda obe sta še veliko premalo raziskani, da bi bilo mogoče z jasnostjo »očiti njune medsebojne vzpodbude in vplive, ki so kaj verjetni. Upoštevati moramo namreč, da so bili prekmurski Slovenci in pretežni del Belih Hrvatov združeni v sombateljski škofiji. Prekmurski Slovenci so delovali kot duhovniki v Gradišču in Beli Hrvati obratno v Prekmurju, kar je tudi v kulturnem pogledu zblíževalo obe pokrajini. Že omenjeni »Ilir iz šopronjske stolice« Stevo Soldatič je primer takega kulturnega sodelovanja. Tudi ponovna poživitev prekmurske pokrajinske književnosti v začetku 20. stoletja je posledica kulturnih stikov prekmurskega in belohrvatskega duhovništva. Književno in narodnostno gibanje, ki ga pričenjajo dr. Franc Ivanocy, Ivan Baša in oba Klekla z izdajanjem »Kalendarja srca Jezušovoga« (1904), »Marijinega lista« (1904) in »Novin« (1913) je vzrastlo od belohrvatskih vzgledih.

To je najzgovornejši dokaz narodne žilavosti Belih Hrvatov. Ko je znala madžarska raznarodovalna politika preprečiti vsak, tudi zgolj kulturni stik prekmurskih Slovencev s svojimi rojaki onstran Mure in jim je grozil val potujčevanja, kakor še nikoli, so našli ti v Gradišču, ki je 400 let osamljeno kljubovalo raznarodovalnim valovom od vzhoda in zahoda, oporo in smer. Tega ne bi smeli nikoli pozabiti.

Ob koncu bi dodal le še to, da posveča naša javnost Belim Hrvatom veliko premalo pozornosti. Davno že jih je poznal Božidar Raič, pisal je o njih dr. Matija Slavič v knjigi »Prekmurje« in M. Goriški v knjigi »Naši onstran meje«. Veliko bolj se zanimajo zanje Hrvati. Pri njih se pogosteje sreča v revijah kakšen članek o teh najsevernejših postojankah Južnih Slovanov. Izčrpna je zlasti že omenjena knjiga M. Ujevića »Gradiščanski Hrvati«. Po njej, po Čaploviču, Mersićevi »Povesti kat. crkve«, kalendarjih »Naša domovina« in drugih belohrvatskih knjigah sem povzel zgoraj iznešene podatke.

REVOLUCIJSKA IMENA

Neki ruski obzornik je nedavno objavil celo vrsto ruskih imen, dopuščenih v Sovjetiji. Evo jih nekaj: Spartak, Marks, Mar-sejeza, Karmanjola, Slava, Svoboda, Pravda, Iskra (po znanem boljševiškem dnevniku, ki je izhajal v tujini), Volja (naziv socialistično-prekucusiškega gibanja med carstvom), dalje mnoge inačice in obratnice Leninovega imena: Ninel, Ninela, Vladilen, Laniana i. dr. Od vseh teh tako zvanih »ideoloških« krstnih imen, so se ukoreninila zgolj ona, ki vzbujajo spomin na Lenina, in pa Oktjabrina, ki te domisli prevrata v oktobru l. 1917. Marsikaka mladenka je bila dobila ime Sahta (rudna jama, rov, predor), pa so jo toliko zafrkavali, da so se zopet dale preimenovali v Mašo ali Katjo.

Avg. Vogt: JESENSKI BLAGOSLOV

K U T N A H O R A

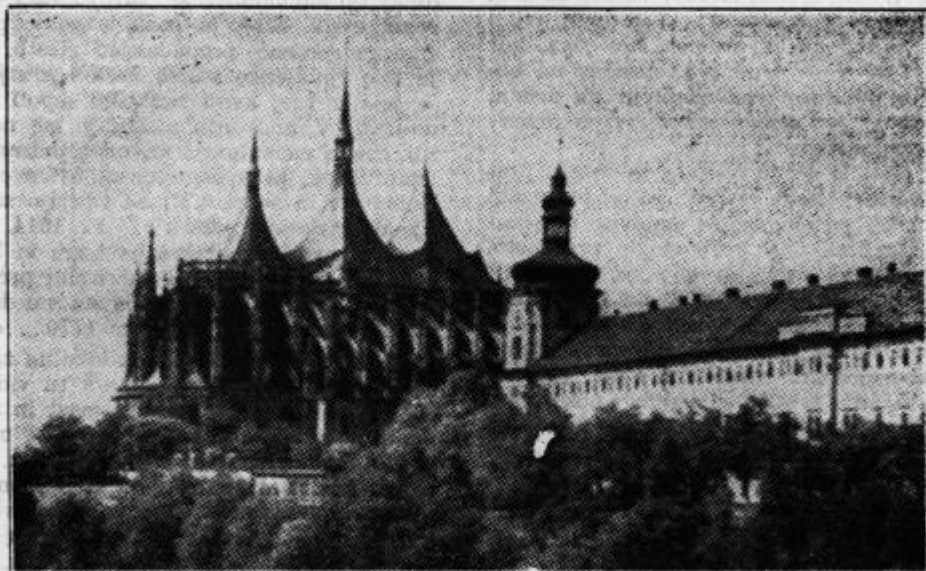
MESTO ČESKE GOTIKE

B. BORKO

Hotel bi vam bežno orisati mesto, ki sodi med znamenitosti Češkoslovaške, le kako naj čitatelja prepričam, da je ta častitljiva sled srednjega veka vredna njegove pozornosti? — Kdo pozna Kutno Horo? Lahko bi jih med nami na prste šteli. Toda med mesti starodavne svetovaclavske krone je to prav zares biser. Ne leži na eni izmed turističnih linij, ki se razpletajo po Češkoslovaški in ni tako lahko dostopna kakor, posta-

zagrizen nasprotnik starin in umetnosti.

Z elegantnim avtom, ki mi ga je bila poslala neprekosljiva češka pozornost, smo na Telovo zjutraj zdrčali sikozi Prago in preko njenega vzhodnega oboda prispeli v široko prostranstvo zelene, delno ravne, delno nagubane pokrajine z daljnimi odprtimi obzorji. Na tej poti, ki je bila filmsko nagla (imeli smo majhno popotno kaprico: prehiteti avto švedskih izletnikov, ki se je z isto najsvoščje igral z nami in nas tudi prehitel), sta

CERKEV SV. BARBARE

vimo, moravski Manchester Brno ali sloveči Karlové Vary. Če pridejo na Češkoslovaško Angleži, ki so znani potovalci in čijih »baedekerji« vsebujejo toliko resničnih in neresničnih znamenitosti raznih dežel, vam ne vprašujejo po Kutni Hori, marveč po znamenitostih, ki je še večja in mikavnejša za lonišljivo povprečnih radovednežev: po Sedlecu tik Kutne gore. Kaj je tam? Cerkevica Vseh svetih in v nji —. Toda o tem ob koncu. Češki prijatelji so mi prisegali, da ta to večja svetovna znamenitost kakor praški »orloj« in vse ostale posebnosti Prage. A kogar zanese v Sedlec, si ogleda tudi Kutno Horo, če ni ravno

omembe vredni dobra cesta in idilična lega Kostelca nad Črnim lesom. — Po petčetrurni vožnji smo se kar nepričakovano znašli v Kutni Hori, ki leži sredi med Kolinom in Časlavo. Skoraj zamenjana sanja tu o svoji slavni preteklosti. Šteje nekako 16.000 duš, mnogo manj, kakor jih je imela v dobi svojega procvita. Prvi vtisk, ki ga dobiš v tem mestu, ko se nekajkrat obrneš po njegovih ulicah, je: staro mesto! Potem vidiš, da je zgrajeno brez trdnega načrta, zverženo, vegasto v svojem tlorisu, razmetano po hribu, ki je skrotovičen kakor kakšna pokveka: nima nič pravičnega, premočnega. Toda vzlic temu

takoj občutiš, da ima to mesto svojo izrazito individualnost in vekovito dušo. Čim bolj se razgleduješ po njem, z večjim spoštovanjem snemaš klobuk pred njegovimi spomeniki. Nova Kutna Hora ni nič, toda to, kar je ostalo za prejšnjimi stoletji, je več kakor nekaj, je skratka: znamenitost.

Gospod Krupička, dramatik, esteta in kutnohorski tovarnar, visok eleganten mož sivih las, gladko obritega, rdečega obraza kakor angleški diplomat, je ljubezljivo prevzel nehvaležno vlogo cicerona po mestu, ki ga šteje med svoje odlične občane. Tako nam je bilo prihranjeno ceneno vodstvo drugih domačinov, ki imajo manj znanja, a več besed. Ko danes listam po krasni monografiji, ki mi jo je bil dal na pot (Zdeněk Wirth, Kutná Hora), vidim, da nam je umel s kratkimi stavki in nevsiljivimi migljaji pokazati dovršen del tega, kar tvori — v okviru sinjih bregov na obzorjih — dušo tega častitljivega mesta, ki so ga stoletja razprostrla po razčlenjenem hribu.

Kutná Hora je nastala na mestu prastarih selišč; že l. 1276. so jo proglasili za kraljevo mesto. Do čudovite meščanske kariere ji je pripomoglo preprosto, a tem pomembnejše dejstvo, da so tu kopali srebrno rudo. Češki kralji niso bili, kar se tiče ljubezni do dragocenih kovin, ki so prinašale bogastvo, izjema med mogočniki srednjega veka, zato so posvečali Kutni Hori izredno pozornost. Ius regale Václava II. odkrito priznava, da ni bilo nikjer na Češkem, v tej »klastični deželi srednjeveškega rudarstva in rudarskega prava«, na enem samem mestu toliko srebra, kakor v kutnohorskih hribih. Že l. 1300. so češki kralji ustanovili v Kutni Hori svojo kovnico denarja, kjer so domači ljudje kovali pod vodstvom italijanskih mojstrov dobre češke groše. Srečna naravna lega Kutné Hore je omogočila, da so po okoliških hribih zgradili trdnjavske pasove in jo tako do dobrega zavarovali pred pohlepni sovražniki, med katerimi je bil tudi Albrecht Avstrijski. Kmalu je to rudarsko mesto postalo najresnejši tekmelec Prage in češki kralji so morali svojo milost nad mesti deliti med Prago in Kutno Horo, kakor so delili srce med ženo in ljubico. Husitske vojne so vznemirile tudi to procvitajoče mesto, ki je — bržčas pod vplivom velikega samostana v Sedlecu in znatnega števila nemških priseljencev — postalo trdno oporišče katoliškega odpora. Stare kronike pripove-

dujejo, da so krivoverce metali v rudniške jame pod cerkvijo Vseh svetih, in kronikar Matouš Hradecky ceni število tako poginulih pristašev Husove cerkvene reforme na več kakor pet tisoč duš: groteskna, počastna počastitev Vseh svetih, ki so bedeli nad srebrnimi rudniki.

Naposled so navaliли na Kutno Horo Pražani in jo prisilili, da se je poklonila pred husiti, kar pa ponosnih meščanov srebrnega mesta ni motilo, da ne bi izdal Ziške, ki se je trudoma rešil na goro Kanjko, zbral pri Kolinu svoje čete in znova osvojil Kutno Horo. Sedaj je to mesto postalo češko, in najbolj češki izmed čeških kraljev, Jiří Poděbradsky, mu je pripomogel po požaru in dimu husitskih vojn k novemu procvitu. Pod dinastijo Jageloncev je razvoj mesta dosegel višek. Stoletje pozneje se je pričelo neizprosno propadanje; mesto, ki je bilo ljubljenec starih čeških kraljev, je jelo v vsej svoji razkošni lepoti izumirati. V umiranju mesta je, se nam zdi, enaka melanholija kakor v umiranju lepih žensk, ki so izgubile milost svojih ljubimcev in so pozabljene vdajajo zadnjemu razkošju uničenja. L. 1614. so opustili rudnike, »trikratna kuga in katoliška reformacija sta razredčili prebivalstvo, poslednje udarce pa sta mu dala vpad Prusov 1742 in požar 1770...«

Izpisal sem te podatke iz lokalne zgodovine. Kakor povesod, je tudi tu videti gospodarsko ozadje vzrasta mesta in nemara bi se dala dognati sovisnost med usodo Kutne Hore in ceno srebra v tedanji dobi. Toda to, kar ni v toliki meri zaviselo od ritma gospodarskega življenja, to, kar je stoletja dotekalo iz čistejših vrelicev duhovnega iskanja, je ostalo tudi po gospodarski smrti mesta kraljevskih rudarjev in srebrnarjev. Ves večerni sijaj češke gotike, ki je Kutno Horo tolikanj približal njeni zmogovitejši tekmovalki Pragi, se je strdil v neme like kamenite lepote. Monumentalni obrisi baročnih stavb in skulptur pa samo izpopolnjujejo starodavni značaj tega dolga časa pozabljenega mesta.

D A L J E

Popravi: V zadnjem poglavju Ingočičeve črtice čitaj drugi odstavek pravilno: Pozno v noč je prisedel k njegovi mizi neznan gospod in mu čez čas, ko je profesor Tintoprski zaman iskal vžigalce itd. — Pod sliko na str. 203 po čitaj Planinska družina na kolodvoru v Trnovem.

R O K O V N J A Č I

HENRI DE MONFREID

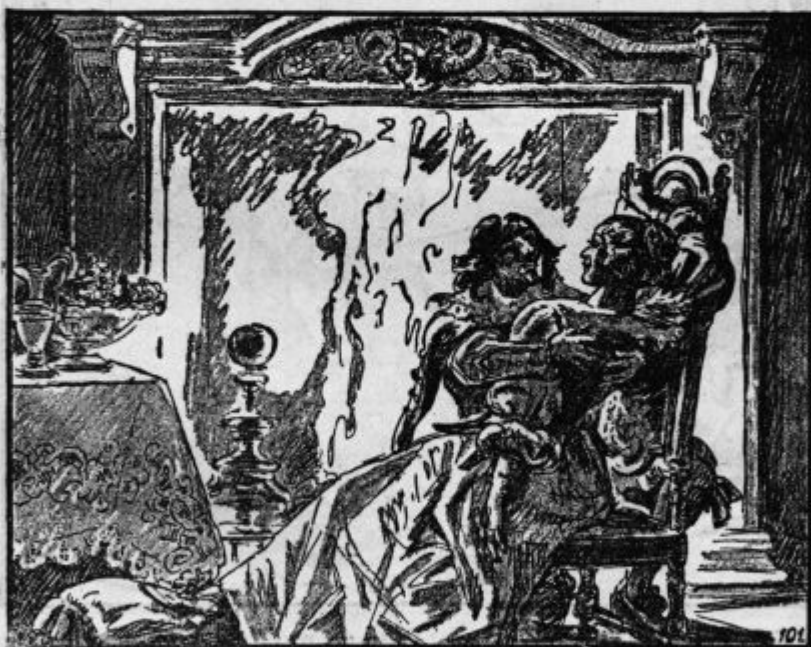
Neumorni potovalec in pisatelj nas je v 4 knjigah doslej vodil po severni Afriki in Mali Aziji. »Žis je l. 1932, I. 4 prinesel odlomek enega izmed njegovih spisov: »Skrivnosti Rdečega morja«.

Zadnja knjižica, namreč »Naufrage de la Marietta«, pa prinaša pet novel iz bližnje njegove domovine, večidel izpod Pirenejev na tej in oni

strani. Naslovna povest obravnava tragičen brodolom; druga pretresljivo zgodbo o bistrournih peeh; tretja dogodivščino grškega krasotca v carigraskem harem; a četrta Les traboucaïres (Štekljačarji) kakor peta Zelezni križ kažeta nemirno življenje sovedov Kataloncev: tihotapstvo in rokovništvo. »Trabuk« je v katalonščini pihalnik, puška (dobeedno: prevrtan-

TRIJE MUŠKETIRJI

ALEKSANDER DUMAS ST. © ILUSTRIRAL NÖRRETRANDERS © POMATIS NI DOVOLJEM

IGRA Z OGNJEM

D'Artagnan je bil eden izmed onih mladeničev, ki vidijo pustolovščino v tem, če se zanje zanima kakšna bogata in odlična dama. To je prijalo njegovi ničemurnosti. Tudi ga je dražila njena lepota. Brej njene bližine skoraj ni mogel živeti. Njegova bistrournost mu je dejala, da pokriva to žensko koprana, ki jo mora na vsak način odstraniti. Saj je že vedel, da mora biti kardinalova vohunka.

Prišel je in zvečer sta se prvič poljubila. Njene ustnice so bile sicer kakor marmor, toda d'Artagnan v svoji vročici ni opazil tega.

Navzlic temu se je večer končal na način, kakršnega oba nista pričakovala.

ka), odtod naziv za razbojnike, ki so se vedli kakor svoje dni naši plaščarji, dokler niso njihovim poglavarjem upihnil življenja v Perpignanu l. 1846. Ti klateži so napadali bogate potnike, pošne vozove, so bili dogovorjeni s postiljoni, s kmeti, mogoče celo z duhovstvom. Abbé Bréal vsaj jim je dajal zavetje blizu kraja, ki se mu pravi Belgrade: njemu so se pač izdajali za prebežnike Karliste, politične pregnance. Toda marsikdo je šušljal, da nosijo ti pobožni potepuhi lepe prispevke v siromašno cerkvice. Pa naj si bo stvar kakorkoli, poglej-

mo si, kako jih je gorski dušebrižnik spretno skrtil.

★

Kakšen ostuden način so bili pravkar zagrešili? Samo svečenik je zvedel zanj.

V kotu ene izmed kapelic, koder je veter čudno ječal, so se v ozkem zaboji, ki je služil za spovednico, vsi spovedali.

Ko je zadnji opravil, je prišel oskrbnik in javil duhovniku, da je pridiral otrok in naznanil prihod velike čete orožnikov — nad 50 mož — ki so cerkev obkolili na vseh straneh.

MEČ IN BODALO

Med d'Artagnanovimi vihnarnimi nežnostmi se je odpela spona na njeni levih rami. Svila je zdrknila navzdol in pokazala se je bleščeče bela koža, na kateri je v svojo grozo videl rdečo vžgano lilijo, krvnikovo zaznamovanje.

Ženska se je nalik pantru dvignila, zagrabila za bodalo ter se vrgla na d'Artagnana, ki pa je bil prav tako hitro zagrabil za svoj meč, s katerim se je branil pred besno furijo. Zadenski

se je približal vratom, jih v ugodnem trenutku odprl ter se zmuznil ven. Urno je od zunaj zapahnil vrata in čeprav se ni mudil, je slišal, kako vbada besna ženska z bodalom v vrata.

Skozi odprta vrata je veter z nevidnim zamahom perotnic ugasnil svetilko.

»Hodite za menoj«, je velel duhovnik, »in božja volja naj se zgodi«.

V temi so se plazili ob cerkvenem zidu in vseh 9 mož je stopilo v župnišče skozi vrata ovčje staje, spojene s kletnimi.

Duhovnik sam je šel po predvežnih stopnicah, krenil v svojo kuhinjo in mirno zaprl duri za seboj.

»Trabukarji« so dospeli tja skoro hkrati po notranjem stopnišču.

Duhovnik je pobral iz vdolbine vse

predmete, ki je bila z njimi natlačena, premaknil ploskev iz desak, ki so zapirale odprtino, vodečo v cerkveno podstrešje.

Možje so se zmuznili eden za drugim skozi luknjo v zidu. Ko je zadnji izginil, je duhovnik položil vse na prejšnje mesto in se mirno vrnil po nekaterih stopnicah svojega stopnišča.

Pravkar je nekdo potrkal na vrata. Prav pokojno je šel odklepat.

Orožniški stotnik je stal pred njim, zadaj pa se je v odsevih svetilnic lesketalo orožje vojaške čete. Zunaj je človek slutil prisotnost množice:

VŽGANO ZNAMENJE

D'Artagnan je tekel po ulicah z orožnim prepasom čez ramo in z mečem v roki. Šele pred Athosovimi vrati se je ustavil. Grimaud je ves začuden odprl ter je nemudoma poklical svojega gospoda, ki je bil šel že davno k počitku.

»Kakšen si vendar!« je zaklical, ko je zagledal razburjenega mladeniča. »Ali je morda umrl kralj ali pa si nemara spravil kardinala na oni svet?«

»Ne to ne ono, toda nekaj resnega je kljub temu! Ona ima vžgano znamenje!«

»Kdo?«

»Myladv! Povei ali si zares mislil, da je mrtva? Saj veš, tista ženska, ki si mi pravil o njej!«

Popisal je njeno vnanost tako natančno, da je Athos, ki se je bil mrtvaško bled naslonil ob kamin, zamrmral pred se: »Torej je takrat nisem umoril!«

rožljanje verižic pri uzdi, zamolklo hrskanje konja na travi in tisto pritaženo šušljanje tolpe, prisiljene v molk.

»Kaj bi radi, gospod stotnik?« vpraša duhovnik. »Vetopite najprej, prosim.«

»Hvala, gospod župnik. Nerodno mi je zaradi mučne dolžnosti, ki me je privedla sem, nikar mi ne zamerite. Pri vas je četa razbojnikov, ki zlorablja vašo usmiljenost in pravico do zavetišča, izdajajoč se za izgnane karliste, medtem ko so le grozni morilci.«

»Lahko vam zatrdim, gospod stotnik, da nihče ni skrit v župnišču.«

»Mogoče, celo za gotovo, kajti vi ne morete lagati. A če niso natanko v župnišču, so pa v vaši kleti; videli smo jih, ko so šli iz vaše kapele in vetopili skozi duri pod vašim predvežjem, medtem ko ste šli vi po stopnicah.«

»Če je tako, se lahko prepričate, tu je notranje stopnišče, ki drži ravno v kletj in v ovčarijo.«

Brez najmanjšega razburjenja je duhovnik vzel svetilko in stopil doli, za njim pa orožniki.

Vse so natanko pretaknili, preiskali zidove, brskali po tleh, a zaman. Ven-

PISMO

Nekaj dni za tem so sedeli vsi štirje skupaj ter se razgovarjali o svoji opre-mi v bližnji vojni, ko je vstopil Planchet s pismom, ki je imelo kardinalov pečat. D'Artagnan je čital:

»Gospod d'Artagnan, član kraljeve garde, je naprošena, da pride drevi ob osmih v palačo gospoda kardinala.

La Houdiniere, gardni stotnik.«

»Za vraga!« je vzkliknil Athos. »To ni dobro sporočilo!«

»Ne pojdi tja!« sta zaklicala Porthos in Aramis.

»Slično povabilo sem prejel že prej enkrat. Ni ... se odzval. Topot pa pojdem in ... se zgodi karkoli!«

»Pomislil vendar na Bastiljo!« je odvrnil Aramis.

»Ah kaj, od tam me boste lahko rešili!« se je nasmehnil d'Artagnan.

»Seveda!« so zaklicali vsi.

dar pa je bilo nemogoče, da bi bili zlikovci pete odnesli: prostor je bil obdan z nepretrgano verigo vojakov, preko katere ne bi bila mogla niti mačka, ne da bi jo bili opazili.

Stotnik je osupnil, strmel je v svečenika nekaj trenutkov tragičnega molka. Starec je vzdržal ta pogled z nekam otožnim nasmehom, a z junaško, neomajno vztrajnostjo, trdno ko vera, pri kateri je človek čutil mučnikovo vdanost.

»Stvar je jako reena, gospod župnik«, je izustil stotnik strogo, »vaša dobrodelnost vas moti tako daleč, da

vas dela sokrivca ubijalcev, ki jih jaz sledim v kraljevem imenu. V tej kleti ni nikogar, toda ljudje so stopili vanjo. Izhod je samo eden...«

»Da, tale«, mu je segel svečenik v besedo, »stopnice v mojo kuhinjo in v mojo sobo.«

»Dajte, gospod, storite do konca svojo dolžnost... Bog naj vas sodi...«

Orožniki so stopili do župnikove celice, kjer se kajpada nihče ni mogel skrivati, tako je bila ozka in gola.

Gredeč navzgor po stopnicah, so pač dobro videli lino, skozi katero so se plazili možje, toda ta odprta vdolbi-

H. FREYTAG

OBIRANJE SADJE

nica v zidu je bila tako vidna in nartrpana s stoli vsakdanjimi stvarmi, da nikomur ni prišlo na um, preiskati deske, ki so ji tvorile dno.

Besen, da je zgrešil plen, ki ga je štel že za gotovega, je stotnik ukazal moštvu, naj zleze na cerkveno streho, češ, da so samo še tod mogli uiti. Kdo neki bi si bil mislil, da je kaj praznega prostora med oblokom in streho? Orožniki so šli takisto nevede nekaj centimetrov od onih, katere so zasledovali. Zlezli so na tla vsi zmedeni in niso verjeli svojim očem.

»V tem je čarovnija«, je rekel stotnik; »tu mora biti hudč vmes! Ne zamerite, gospod župnik, ako sem bil malce oster, ali vse to je tako čudovito, skoro bi dejal nadnaravno, da se mi bogme kar pamet meša.«

Ko so orožniki zapustili občino so rokoma vhi prilezli iz svojega skrivališča; v njem so prečepeli 36 ur.

Duhovniku so se hoteli zahvaliti.

»Ne, nikar se mi ne zahvaljujte. Če bi jaz zaslužil zahvalo, bi bil velik zločinec obojen na veke...«

Pojdite odtod, Bog vas váruj... on vas je snoči rešil.

Jaz sem storil samo svojo dolžnost: vi ste se bili izpovedali, torej nisem smel pred ljudmi vedeti reči, ki ste mi jih razodeli. Zunaj spovednice ste mi povedali, da ste varlisti, skril sem vas kot take. saj drugega nisem smel vedeti.«

A. J.

NALICJE V ALBANJI

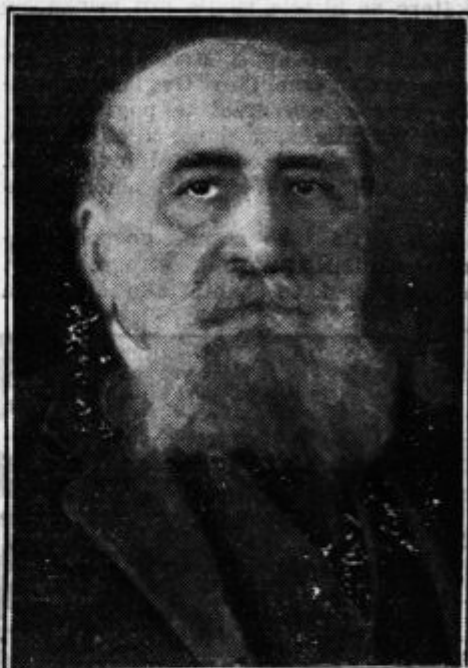
Kralj Zogu je sklenil izvesti novo reformo med svojim narodom. Albanke ne bodo imele več zakrivati svojega obraza s kopreno po stari muslimanski šegi. Četudi tvorijo muslimani tri petine prebivalstva, so mladenke večinoma opustile zadnje čase svojo tenčico, starejše pa jo še nosijo v značilnem številu. Te poslednje so doslej že večkrat ugovarjale. Bržkone gre za sebičen protest, ki ga narekujejo gube v obličju.

ZADNJI MAZLIJSKI KRALJ

To pomlad (1936) je André Parrot uspešno nadaljeval izkopavanje ob srednjem Evfratu. Od mrtvih je obudil predbabilonsko prestolnico M^{ari} ter jo prikazal v zanimivi knjigi *Villes et ruines* (Pokopana mesta). Nšel je 10 do 15 tisoč napisnih deščic, ki jih sedaj razbira učenjak Thureau-Dangin, to so diplomatski dopisi poslednjega kralja v M^{ariju}, tisočletja zakriti z razvalinami pustošnika Hammurabija. Iz groba vestaja vsa zgodovina elavne dinastije: nje vojaški in verski čini, šege in običaji, likovna umetnost. Kralju je bilo ime Zimri-lim. K

IZ LITERARNEGA SVETA

V. I. NEMIROVIČ-DANCENKO

V starosti 91 let je umrl nestor ruskih pisateljev in novinarjev V. I. Nemirovič-Dancenko, znan tudi našim čitateljem, saj je objavil v Zisu nekaj svojih izvirnih prispevkov. Umrl je kot emigrant v veliki slovaški prestolnici Pragi.

Pokojnik je bil izredno plodovit pisatelj in še bolj izredno nadarjen časnikar. Njegovih spisov je izšlo v knjigah nad tri sto. Mnogo je potoval, se udeleževal kot novinar-reporter raznih vojn, tudi balkanskih in svetovne vojne. Bil je sicer nemirna narava — privzel si je priimek Nemirovič! — toda njegov duh ni bil revolucionaren — kakšna razlika n. pr. med njim in Krležo, ki sta bila oba v mladih letih oficirja! — in njegova stvariteljska moč se je uveljavljala predvsem v aktivni žurnalistiki.

Ruski narod, zlasti pa ruska emigrantska literatura je izgubila z njim svojega vernega zastopnika.

JUAN MONTALVO

Pariški »Cahiers de politique étrangère« so v avgustu pridobili dve študiji o ekvatorskem pomisleku in pisatelju Montalvu, ki mu bodo postavili spomenik na vrtu »Square de l'Amérique-Latine«. Slavní pokojnik je bil prideljen ekvatorskemu poslanštvu v Parizu, kjer je tudi umrl. Nekaj časa je pisal samo po francosko. Montalvo je bil predhodnik najboljših današnjih literarnih kronistov. Čeprav Zolajev vrstnik, se naš Ekvatorčan ni mogel sprizniti z naturalizmom, romani kakor »Ventre

de Parise so zadevali ob njegovo sramežljivost. Obžalovati je, da je »Madame Bovary« odbila Montalva od nadaljnega proučevanja Flaubertovih spisov. A. D.

DRAGOCENE KNJIGE

Gospodična Dobelmann je našla v mestni knjižnici v Poitiersu prvo izdajo Don Quijota kakor tudi celo vrsto jako dragocenih španskih knjig iz početka 17. stoletja. Vsa najdba je bila poleti razstavljena za knjižničarje, ki so jo prišli gledat od raznih krajev. Druga razstava je bila v Bordeaux-u, ki je gostom otvoril biblioteko darovano temu mestu l. 1736. Darovalec J. J. Bel, svetnik guynenneskega parlamenta, je bil hud polemist, odličen književnik in prijatelj slavnega Montesquieu-ja. k

NOVE KNJIGE IN REVIEJE

NAPOLEON,

»CLOVEK MIRU IN BOG VOJNE«

Georges Lefebvre je izdal pri Alcanu (Pariz) tehtno delo: Napoléon, »Homme de la Paix et dieu de la Guerre«. Nazorno prikazuje, kako je velik Korsičan postopoma izločal vsak reprezentativni element stanovitno večal svojo vladarsko veljavo. Napoleonov despotizem ni kdo ve kaj volil Francozov, saj so se bili šele komaj otresli stare vladavine, vedeli so, da je po drugih državah približno enak položaj. Zanimal se je tudi za narodno gospodarstvo, tako da je Francija pod njim uživala nekoliko blagostanje. Pristno novačenje je imelo za posledico obilo mladih zakonov: tako se je rodilo dosti več naraščaja, nego so najbolj krvave bitke pokončale mož. Zakaj je N. iskal zveze z Rimom? Po Lefebvrju je hotel preko papeža zavezati jezik duhovščini, ki se je bila med prekucijo izselila, največ v Anglijo, in od onod rovarila. M. Marion pa meni, da je N. zopet postavil pokoncju oltarje hotoč ustreči ljudski volji: če štiti vero, bo vera ščitila njega. N.

KYRIE ELEISON (GOSPOD, USMILISE)

L KOSTIAL

Kýrie eléison (v poznejši grščini eléison) je molitev, ki jo je prevzel papež Silvester I. okr. l. 330. iz grške cerkve v zahodno. S tema besedama je odgovarjala čreda vernikov na duhovnikove molitve. »K-e.« je tudi introitus glasbene maše. Ker so bile grške besede drugim narodom neumljive, so jih na razne načine predrugačili.

V cerkveni slovanščini sta se grški besedi pretvorili v kir élison in kuril (kjurije) elison, v stari poljščini v kierlesz, v stari češčini v křeš, leš, sa, lešu (Gebauer, Staročeský slovník, II. zv., str. 151).

Po Thietmarju Meziborskem (Merseburškem) so polabski Slovani popačili grško besedilo »v kri volša«, t. j. »v grm (je) jelša«. Srbi v dol. Lužici so napravili iz kýrie eleison besedilo kjarlíz, v z.g. Lužici pa kherlus oboje pomenu »cerkvena ali duhovna pesem«. — Slovenci so dali grškemu tekstu obliko kerléžj eš in pomen: znamenje konec vasi, na mestu, kjer pogrebci počivajo ter molijo« (v Poljanski dolini na Gorenjskem, gl. L. Pintar, Letop. Slov. matice, 1896, str. 15/6. in Pleteršnikov slovar, I. zv. str. 395.). Če niso molili »kýrie eleison«, so pa molili lat. prevod »miserere eius domine« ali pa slovenski »Usmilj se ga, gospod!«

Srbohrvati v južni Dalmaciji imajo (po Karadžičevem »Rječniku«) besedo kralješi = rožni venec, molek; drugod kralješ, kraljš; po rožnem vencu se recitirajo po navadi litanije z refrenom: »Usmilj se nas, Gospod!« Nemara je tudi kajkavski priimek Krleža v zvezi s to besedo. — Pri Bolgarih je iz k. e. postalo »kirle resle« (Šišmanov, Zbornik za nar. ustvorenja, IX. letnik, str. 594.) — Staroruska oblika grških besed je bila kerleš, kurles, koroles = himna. Nova ruščina pa ima še glagol kurolésit, kerelésit = vesti se čudno, uganjati neumnosti; porvratno kurolésit' sja = razposajen biti, razsajati, in samostalnik kurolés = neslanosti, neumnosti.

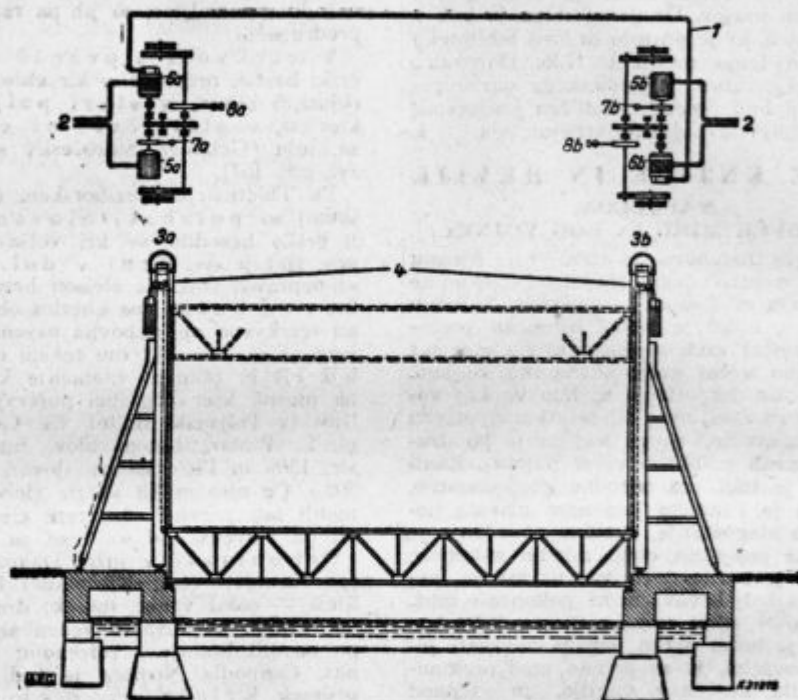
V nemških ustjih je iz k. e. postalo srednjevisokonemško kirleis(e) in še krajše kiriel; v romunskih ustih chiraleisa, kot samostalnih = hudi duh (ker so ga odvrčali z besedami »kyrie eleison«). Francozi pravijo litanijam in dolgočasnim marnjam kyrieelle (skrajšano kakor srednjevisokonemški kiriel). Italijani pa imajo izraz crialeso = raglja v velikem tednu (gl. Nigra, Archivio glottolog. ital. XIV. 368 in XV: 418; Caix, Studi di etim., romanza, st. 301.)

TEHNIČNI OBZORNIK

ELEKTRICNA OS

V okviru tehničnega obzornika smo električni osi posvetili nekoliko pažnje (gl. Zis 17. S. 82) pri opisu zanimive prezidave običajnega železniškega mostu v dvizni most, katerega dviganje uravnava na obeh, devetdeset metrov narazen stoječih stebrih nameščena električna priprava, nazvana: »električna osc«.

Ker je električna os važna in obenem zanimiva uporaba sinhronizacije — v isto smerjenja dveh ali več priprav — pomislimo le na večkratno in obojestransko »elegrafijo« po eni sami žici in na televizijo — si jo hočemo v naslednjih odstavkih podrobneje ogledati.

Za pogon električne osi potrebujemo izmenični tok. Kajti os je zgrajena iz dveh »sinhronskih« motorjev za izmenični tok, ki sta mehansko zvezana z gonilnima motorjema za dviganje (glej sliko!).

Dviganje mostu opravljata pripravi, ki sta zgrajeni na dveh trdnih opornih stebrih. Ker pripravi na stolpih nista mehansko združeni, temveč ju spaja le žica med sinhronskima motorjema, se dviga most pri enakomerni obtežitvi na obeh straneh enako hitro. Če pa je most enostransko bolj obremenjen, bi bilo dviganje na tej strani ovirano in počasnejše, če se ne bi v tem primeru med sinhronskima motorjema menjala faza. Z zamenjavo faze nastane v rotorjih krogih motorjev tok, ki je od manj

obremenjenega motorja usmerjen k bolj obremenjenemu. Le-ta dobi na ta način večjo množino električne energije. Tako podpira manj obremenjen motor bolj obremenjenega, s čimer je omogočeno enakomerno dviganje mostu.

Krmarjenje električne osi mora zadostiti dvema pogojema. Prvič se morata motorja takoj spočetka gibati sinhrono. Če bi ta pogoj ne bil izpolnjen, bi nastalo sunkovito dviganje mostu. Drugi pogoj, ki zadeva

zgolj rokovanje priprave pa je ta, da ni dovoljeno izključiti dviganja vse dotlej, dokler se dvigalna motorja ne ustavita.

H koncu naj še omenimo, da električna os ne zaostaja za mehansko osjo, temveč jo v tem, da se mehanska os pri neenakomerni preobremenitvi zlomi (kar je pri električni nemogoče), celo prekaša.

(tma)

Lanski pridelek zlata na vsem svetu znaša 957.250 kg. Ker je še l. 1929 znašal le 627.808 kg, znaša prinarastek 330 ton. Pripisati ga moramo v pretežni meri Rusiji, kjer se je eksploatacija zlata v zadnjem desetletju podesetorila.

Ameriški dirkač Jenkens namerava prekositi Campella, ki brani sedanji avtomobilski svetovni rekord 485 km na uro. V to svrhu gradi štiri in dvajset cilindrski motor z učinkom 3600 konj. sil. Campellov motor je imel »le« 2400 konjskih sil (tma).

ZA LJUBITELJE CVETLIC

Cvetlice v oktobru

Če se hočeš pozimi veseliti cvetočih hiacint, potem je sedaj čas, da si omisliš krepke, zdrave čebulice. Vsak kozarec za hiacinte napolniš tako visoko z vodo, da ne sega do čebulice, ki tiči v glavi steklenice. Potem položiš na vsak kozarec papirnati škarnicljček in jih postaviš začasno v hlad-

den, temen prostor. Tudi med dvojna okna jih lahko daš, samo da ni tam mrz prehud. V bivalnico jih vzameš šele tedaj, ko so čebulice napolnile svoje kozarce z številnimi koreninami.

Večina sobnih rastlin si hoče pozimi malo odpočiti in v rasti zato popuste. Zato jih odslej bolj malo zalivaj. Toda zemlja jim mora biti navzlic temu vedno zmerno vlažna. Čim bolj je cvetlični lonček napolnjen s koreninami, tem česče je treba rastlino zalivati. Veliko rastlino v malem lon-

čku bomo v splošnem česče zalivali nego malo v velikem loncu. Tudi zrak v sobi mora biti vedno zadosti vlažen. Na peč itd. postavi čim bolj plitke posode, ki naj bodo vedno napolnjene z vodo.

Jabolk in hrušk ne jemlji prezgodaj z dreves, da dobe pravi okus, aromo in barvo. Obiraj jih šele tedaj, ko se dajo z majhnim obratom roke s peclji vred z lahkoto utrgati. Prava zimska jabolka in zimske hruške dobijo svoj pravi okus šele nekaj časa potem, ko smo jih obrali. Dotlej jih moramo hraniti v hladnem, temnem prostoru, ki ga moramo v dnevih, ko ni zmrzali, vedno zračiti. Najbolje se drže pri 2 do 6 stopinjah. Zdaj pa zdaj jih moramo

pregledati in slabo sadje odstraniti. Sadje rado revzame tuj duh in tuj okus, zato mora ležati vedno samo zase.

Zimsko zelenjavo spravi v dneih, ko se prične mrz, v klet. Na tla natreseš plast peska, v ta pesek pa vsadiš po vrsti s koreninami to zelenjavo, korenje, zeleno, česen, zimsko solato in zelje. Kadar ni mraza, odpri okna kleti, pesek naj ne bo popolnoma suh in zdaj pa zdaj odstrani rastline, ki so zgnile. Nekoliko korenin peteršilja in drobnjaka si vsadi v cvetlične lončke, ki jih postaviš v kuhinji k oknu. Potem boš imel pozimi bel sir z lastnim drobnjakom in krompirjevo solato z lastnim peteršiljem.

STRIC SAM

Troy, mestece v državi New York, bo dobilo spomenik na čast nekemu Samuelu Wilsonu. To je bil upravnik tvornice za mesne konzerve. Bajz vzornik za znamenitega strička Sama (Uncle Sam). V nekem spisu iz l. 1842 pripoveduje John Frost, da so delavci poznali tega Wilsona pod priimkom Uncle Sam. Ker so tiskali začetnici U. S. (United States — Zedinjene države) na vse sode z mesom, je neki delavec na vprašanje o pomenu teh črk odgovoril, da to znači Uncle Sam. Obe pismenki najdeš na večini predmetov izdelanih v Zedinjenih državah, zato se je po vseh deželah razširil svojevoljni prevod: Uncle Sam. D.

PRAKTIČNE NOVOTE

Spet požar zaradi neizključnega električnega likalnika...

...tako beremo pogostoma v listih. Likalnik, nekdo pozvoni, hitro daš likalnik stran,

ne da bi izključil tok. Saj gre le za nekoliko minut! Toda obisk ob vratih traja malo dalje, na likalnik si pozabila, ta pa se med tem maščuje, razširja svojo vročino in že se je pripravila nesreča.

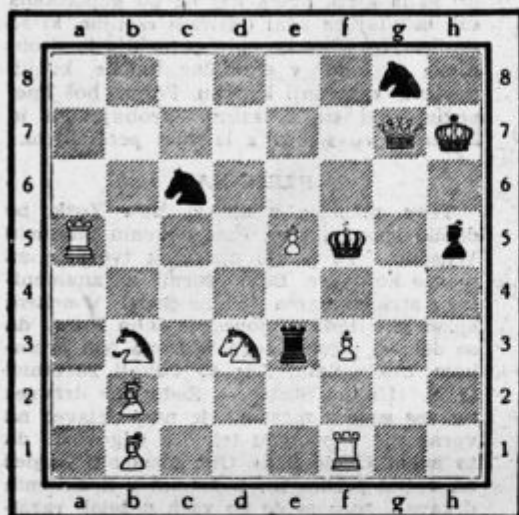
Pozabljivi ljudje naj si zato omislijo podstavek za likalnik, ki ima ploščo iz azbestovega škrlja. Plošča je v kovinskem okovu, ki ustvarja zračen prostor med ploščo in likalno desko, tako da se plošča spodaj ne preostano hladi. Na tem podstavku teče lahko tok ure in ure skozi likalnik, pa se ne bo zgodila nesreča. Podstavek je zelo stabilen in malo nagnjen, da je mogoče likalo udobno odlagati. Zaščitni rob prepreči, da bi likalo zdrknilo na tla.

PROBLEM 178

C. Mansfield
Il Problemat, 1933

Mat v dveh potezah

ZA BISTRE GLAVE

268

Delavca

Dva delavca iz istega podjetja sta stanovala v isti hiši. Neko jutro je eden ostavil hišo pet minut pred drugim. Običajno je rabil do tovarne pol ure. Drugi delavec je isto pot običajno opravil v 20 minutah. Koliko časa je trajalo, da je ta dan prvega dohitel?

269

Kolesar

Kolesar je vozil po težki in peščeni poti. Prvo uro je opravil 1 km in $\frac{1}{9}$ poti, v drugi uri je prevozil 2 km in $\frac{1}{9}$ ostanka poti, v tretji uri je prevozil 3 km in spet $\frac{1}{9}$ ostale poti in tako je vsako nadaljnjo uro prevozil po 1 km in $\frac{1}{9}$ ostale poti več. Tako je nadaljeval, dokler ni prišel do cilja. Koliko ur se je tako vozil in koliko kilometrov je prevozil?

Rešitev k št. 267

(Dobava vina)

Dobavil je 24 steklenic po $\frac{5}{12}$ l in 20 steklenic po $\frac{3}{4}$ l.

U G A N K E

Crassus

XIX

Moj prvi del — en zlog:
to moški je otrok.
Moj drugi del — dva zloga:
felica vitoroga.
Oboje kdor je zvaril,
je ptico nam podaril.

(Sin, 'ca, sinica)

XX

Soglasnik nam za predlog služi
z dajalnikom samo se družil.
Obesi nanj kolo,
da veznik se dobo,
Primakni glas sru sčnik,
da črn kralatec bo za v ptičnik.
Še zobnik zraven: trdi del
živečih bitij boš imel.
Na prvi zvok iz abecede,
politik skoči iz zasede.
Prastar zaimek nanj prikljči.
tako j v drevo se preobliži.
Dva zloga še mu podelite,
da pisec bo »Kotanjjska elitce.

(K, ko, kos, kost, Kosta, Kostanj, Kosta)

NA SLIKI SO ŠTIRI DIVJE KOZE
KJE SO?

(Tri so v drevesu, četrta pa
v nahrbtniku desnega lovca)

UREDNIK IVAN PODRZAJ — TELEFON ŠT. 3126 — UREDNIŠTVO NACELNO
NE VRAČA ROKOPISOV — IZDAJA ZA KONZORCIJ ADOLF RIBNIKAR —
TISKA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI, PREDSTAVNIK FRAN JEZERŠEK
Uredništvo in uprava v Ljubljani, Knažjeva ulica 5 — Mesečna naročnina Din 4,—
po raznašalcih dostavljena Din 5.—